

את הכותי —

הרי התורה אמרה "ונשיא בעמך לא תאור".

ודרשינן, דוקא בעושה מעשה עמך, מי ששומר תורה ומצוות אסור לך לקללו. אבל המקלל כותי שאינו שומר מצוות, אינו לוקה.⁽⁵⁷⁾

אלא, אמר רב אחא בר יעקב, מצינו אופן שישראל לוקה על כותי:

בגון שהעיד בו ישראל בכותי שהוא חייב מלקות, והוזם, ולוקה על מה שזמם להלקותו.

ומקשינן: אם בישראל שלוקה על כותי פירושו שהעיד עליו והוזם, הרי ברישא שאמרו שכותי ועבד לוקין על ישראל, פירושו דכוותיה, בדומה לזה, את האמור ברישא גבי עבד שלוקה על ישראל, מדובר גם כן שהעיד בו העבד בישראל שהוא חייב

מלקות, והוזם העבד, ועל כך הוא לוקה.⁽⁵⁸⁾

והרי אי אפשר לומר כן, היות וכי עבד — בר עדות הוא?!

אלא, אמר רב אחא בריה דרב איקא: הכא במאי עסקינן, כגון שהכחו הכאה שאין בה ט-א תשלומים בשוה פרוטה. שאז אין חובת תשלומים, אלא לוקה אז על הלאו של "לא יוסיף להכותו".

מה שאין כן בהכאה שצריך לשלם עליה יותר מפרוטה, שהוא נפטר בכך ממלקות, כי בפירוש ריבתה תורה חובל בחברו לתשלומים, ואין אדם משלם ולוקה.

ואף ישראל שהכה כותי או עבד, לוקה, כשלא משלם על ההכאה פרוטה.⁽⁵⁹⁾

וכן מצינו דאמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: הכחו הכאה שאין בה שוה פרוטה, לוקה.

(ד) ובבבית יצחק (בכמה תשובות באה"ע) שמצינו כי עבד נאמן להעיד על סוטה שנטמאה, ואם הוזם העבד הוא משלם את דמי הכתובה שזמם להפסידה. וגם נאמן העבד להעיד עבור אשה שמת בעלה, או להכחיש שלא מת בעלה, ואם הוזם ילקה.

ותירץ, שלעבד אין מלקות היות שהוא עד פסול מצד עצמו. ומה שהוא כשר לעדות אשה, זה רק לענין בירור המיתה של הבעל, אך אין זה נותן עליו שם "עד" כדי שילקה על "לא תענה ברעך עד שקר". וכן כתב הגרעק"א (בתשו' קע"ט).

59. באפיקי ים (ח"א יט י) הביא קושיא על אוקימתא זו: הרי אף אם הכחו הכאה שיש בה שוה פרוטה, ילקה, משום שתשלומי החבלה

השמיט הרמב"ם ולא הזכיר שישראל ההורג כותי גולה.

57. ביאר הריטב"א, שאף למאן דאמר כותים גרי אמת הם, כבר קלקלו מעשיהם כדאמרינן בבבא קמא (לח ב), ועבד אינו חשוב כ"עמך", שהרי אינו ראוי לבא בקהל. וגם סתם עבדים פרוצים הם.

אך המאירי כתב, שהמקלל עבד לוקה, לפי שדינו כאשה.

ואכן הרש"ש ביאר, שקושית הגמרא היא רק מכותי ולא מעבד, וכך היא ריהטת לשון הגמרא. וכן כתב במנחת חנוך בקומץ המנחה.

58. כך פירש מהרש"ל (בחכמת שלמה).

ותמה הג"ר יצחק אלחנן בנחל יצחק (לה

ואנו מצווים עליו להחיותו.

ודייקנין ממתניתין, האומרת שמצד אחד אין ישראל גולין על הריגת גר תושב, ומצד שני, כשהרג בן נח ישראל, הוא אינו גולה אלא נהרג עליו.

אלמא, מוכח מכאן כי **גר תושב** — **עובד כוכבים הוא**. ולכן אין גולין עליו מצד אחד, ומצד שני אם הוא הרג ישראל אין לו כפרה בגלות על שהרג ישראל בשגגה, אלא הוא נהרג.

ומקשינן: **אימא סיפא**, **גר תושב גולה על ידי גר תושב**. הרי מצינו שאף הוא גולה,

ולא מקשינן הכאה לקללה. והיינו, על אף שאינו לוקה על קללת כותי ועבד, מפני המיעוט של עושה מעשה עמך, הוא לוקה על הכאת הכותי והעבד אף על פי שאינם עושים מעשה עמך, כי בהכאה לא נאמר מיעוט זה.

[ובסנהדרין פה ב נחלקו בכך, אם מקישים הכאה לקללה או לא, ולכן הוצרך להשמיענו התנא שלוקה, וסובר שלא מקשינן].

שנינו במשנה: **חזין מגר תושב**. וכו'. (60)

"גר תושב" הוא גוי שקיבל על עצמו שבע מצוות בני נח, והוא רשאי לשבת בינינו,

ורק גר תושב מותר להתיישב בינינו בארץ ישראל, ואנו מצווים להחיותו.

והרמב"ם (פ"ח ממלכים הי"א) כתב, שהוא נעשה לגר תושב רק אם קבלן על עצמו מפני שכך צוה ה' בתורה. אך אם עשאן מפני הכרע הדעת, הוא אינו נעשה גר תושב.

ועיין באור שמח (פי"ד מאיסורי ביאה ה"ז), שכך פירש הרמב"ם את דברי הגמרא במסכת בבא קמא לו א: ראה הקב"ה שבע מצוות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום — עמד והתירן להם!

והיינו, שמצד מצוותיהם כבני נח, הם הותרו, ורק משום שהצטוו בתורה הם חייבים לקיים.

והגרי"ז (במכתבים) כתב שעל אף שחייבים הגויים לקיים מצוותיהן, הרי כשמקבלים אותן על עצמם בפני בית דין, מתחדשת הלכה בגופם, לחלקם משאר בני נח. אך אין זו גירות, כי אם הם חוזרים בהם מקבלתם, שבים הם להיות כבני נח ואין להם יותר דין גר תושב.

וחידוש זה, שצריכים לקבל עליהם את המצוות בבית דין כדי להעשות "גר תושב", הוא מה שהתחדש כשהצטוו בתורה, יותר על מה

ניתנים לארון. וכשמתחייב ממון לזה ומלקות לזה אינו נפטר בתשלומים מהמלקות. ותיירן, שנפטר משום תשלומי הריפוי, שהם ניתנים לעבד כדי להתרפאות בהם, ולא לארון.

אך באור שמח (פ"א מנערה בתולה הי"א) כתב שרק תשלומי נזק פוטרים ממלקות, ואילו על שאר תשלומים לוקה ואינו משלם. ובאפיקי ים דן עמו בזה (בח"ב לט, ובקונטרס אחרון).

והביא תירוץ נוסף, לפי יסודו של הקצות החשן (תכד א), שאף את תשלומי חבלה משלם החובל לעבד ולא לארון, אלא שרכו זוכה בהם משום הדין "מה שקנה עבד, קנה רבו". אך לגבי החובל, יש כאן תשלומין הפוטרים אותו ממלקות.

60. הגדרת "גר תושב":

הריטב"א כתב, שמצינו שלש הגדרות לגוי: גר תושב, בן נח, עכו"ם.

והחילוק ביניהם, שעכו"ם לא מקיים שבע מצוותיו, בן נח מקיים מצוותיו, אך לא קיבלן על עצמו לפני ב"ד, וגר תושב הוא מי שקבל בפני בית דין לקיים שבע מצוות בני נח.

בשגגה. ומשמע שגם לגר תושב נועדו ערי המקלט.

וכתיב מאידך "והיו לכם הערים למקלט".

ודרשינן "לכם", ולא לגרים.

הרי סתירה לכאורה בפסוקים בדין גר תושב שהרג בשוגג, אם גולה או לא.

ועל כך אמר רב כהנא את דבריו הנזכרים לעיל:

לא קשיא.

כאן, הפסוק שכתוב בו שגר לא גולה, מדובר בו בגר תושב שהרג ישראל, שאינו מתכפר בגלות.

ואילו כאן, הפסוק האמור בגר ובתושב הגולים לעיר מקלט, מדובר בגר תושב שהרג גר תושב. שהיות והרג את בן מינו, דהיינו גר כמותו, גולה ומתכפר על שגגתו.

ורמינהי, סתירה מהברייתא למשנתנו, שהרי

כשהרג בשגגה. ואם כן, הרי דינו כישראל לגבי גלות ולא כעכו"ם, וזה סתירה למה שמוכח מהרישא שדינו כעכו"ם לגבי גלות. **לא מקשינן הכאה לקללה,**

ומתצינן: **אמר רב כהנא: לא קשיא.** אין כאן סתירה לפי שלגבי גלות הוא אינו כישראל גמור ולא כגוי גמור. ולכן:

כאן בסיפא, שדינו לגלות, היינו בגר תושב שהרג גר תושב, שדרגתם שוה, ולכן, כשהורגו בשוגג מתכפר בגלות, כי לגבי זה דינו שוה לישראל ההורג ישראל.

ואילו כאן, ברישא שנהרג, היינו בגר תושב שהרג ישראל. שלא די לו בגלות, אלא אף על שגגתו נהרג. שלענין זה דינו כעכו"ם.

(61)

איכא דרמי, יש המקשים סתירה, לכאורה, של קראי אהרדי, ועל כך הם מביאים את דברי רב כהנא:

כתיב "לבני ישראל, ולגר ולתושב בתוכם, תהיינה שש הערים", ערי המקלט, להורגים

שהתחייבו נח ובניו.

61. דייק הריטב"א מדברי רש"י, שלדברי רב כהנא שוב אין אנו מפרשים את הרישא של המשנה "חוץ מגר תושב" לשני צדדים, אלא רק באופן של גר תושב שהרג ישראל, אבל ישראל שהרג גר תושב, הרי הוא גולה על ידו. כי היות ואנו מצוים עליו להחיותו, הרי ההורגו צריך כפרה בגלות, אף על פי שההורגו במזיד אינו חייב מיתה. וזהו שנתחדש עתה בתירוצו של רב כהנא.

והריטב"א פירש, שעיקר הדיוק בתחילה הוא ממה שאין ישראל גולה על הריגתו, ומשמע

שאינו כישראל.

וקושיית הגמרא היא: ממה שהוא גולה על הריגת חבריו גר תושב, משמע שהוא כישראל שצריך לגלות על הריגתו.

ועיין בחזו"א (בבא קמא י') שאף למסקנא, שגר תושב שהורג ישראל נהרג בעד אחד ודיין אחד, מכל מקום כשהרג גר תושב ודינו לגלות, צריך עדים ובית דין, היות שדין גלות הוא רק בדיני ישראל.

אך במנחת יצחק (מצוה ת"י) כתב שגולה בעד א' ודיין אחד, כמו שהיה נהרג על ידם אם הרג במזיד.

בגלות — בני נח, אזהרתן זו היא מיתתן, וכשעברו על אחת ממצותיהם נהרגים.⁽⁶²⁾

אף גר תושב, לא שנא דקטל בר מיניה גר תושב, ולא שנא דקטל לאו בר מיניה, דהיינו ישראל, דינו שנהרג.⁽⁶³⁾

ואם כן, למה אמרה משנתנו, שנהרג רק כשהרג ישראל, אך כשהורג גר תושב כמותו הרי הוא גולה ומתכפר.

ומתריצין, אמר רב חסדא:

לא קשיא.

ואמרו על כך בברייתא: לפיכך, גר ועובד כוכבים שהרגו — נהרגין, בכל מקרה, אפילו בשוגג, שאין בני נח צריכים התראה כדי להתחייב.

ודייקנן: קתני גר דומיא דעובד כוכבים, ומשמע שדינם שוה —

מה עובד כוכבים, לא שנא דקטל בר מיניה, עובד כוכבים כמותו, ולא שנא דקטל לאו בר מיניה, ישראל, דינו שנהרג ואינו מתכפר

לרמב"ן, משום שדמו של ישראל חמור מנכרי.

ולרמב"ם, משום שאדם מועד לעולם, וזה מדיני ישראל, ולכן כשהרג גוי בשוגג פטור. והביא בשם מרכבת המשנה, שאף כשהרג ישראל בשוגג אין בתי דיניהם הורגין אותו, אלא גואל הדם.

והשיגו אבן האזל, שטעם הרמב"ם מורה להרגו בבית דין. ועיין שיעורי רבי שמואל (אות שנה).

63. רש"י פירש בגר תושב שהרג ישראל. ודייק ריטב"א מדבריו, שרק על ישראל נהרג בשוגג, אך כשהרג גוי בשוגג אינו נהרג. ובמנחת חינוך (מצוה ת) כתב, שגר תושב שהרג במזיד בן נח שמקיים שבע מצוות אלא שלא קבלם על עצמו בבית דין, נהרג עליו. אך בשוגג אינו גולה, שאינו צריך לעיר מקלט. והחזו"א (שם) הוכיח, שגר תושב פטור על שגגתו בהריגת גוי, שהרי לא יתכן שיהא חמור מהריגת גר תושב, שרק גולה עליו, וגלות הרי לא שייכת בגוי, וממילא פטור.

62. כך דעת רש"י. וסייע לו הריטב"א ממה שאמרו בסמוך, שעכו"ם נהרג בין על הריגת מינו ובין על הריגת שאינו מינו, ומדובר בשוגג. ובחזו"א (בבא קמא י) כתב, שלמסקנא ברייתא זו מדברת רק ב"אומר מותר", ולא בשוגג.

אך הרמב"ן כתב, כי מה שאמרו חכמים, בן נח נהרג כשעובר על אחת מצוותיו אפילו כשלא התרו בו, זה רק כשעבר במזיד. כי לא מסתבר להרוג אדם שעבר עבירה בשוגג.

[ועיין בשיעורי הגר"ש, שנחלקו בגדר "לא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד"].

ורק כשהורג בן נח אדם מישאל הוא נהרג אפילו על שגגתו, כשם שהחמירו בישראל שהרג ישראל, שגולה, ועומד בספק מיתה מגואל הדם. והרמב"ם (פ"י ממלכים ה"א) כתב, שבן נח פטור על שגגתו בשאר מצוותיו, ורק כשהרג ישראל בשגגה הוא נהרג עליו. וכשהרג את חבירו בשגגה — הוא אינו נקלט בעיר מקלט, ויכול גואל הדם להרגו, אך אין בתי דיניהם הורגין אותו על הריגה בשגגה.

ועיין אבן האזל (פ"ה רוצח ה"ג), שהרמב"ם והרמב"ן נחלקו בטעם שנהרגין.

כאן, משנתנו שאמרה גולה, מדברת באופן שהרגנו דרך ירידה.

ואילו כאן, הברייתא שאמרה נהרג, מדובר שהרגנו דרך עלייה.

וטעם החילוק תלוי בדיני ישראל.

בהורג דרך ירידה — **דישראל ההורג באופן כזה גלי** —

איהו גר תושב נמי, כשהרג בן מינו גר תושב, **סני ליה**, דיו להתכפר בגלות.

אך ההורג דרך עלייה, **דישראל ההורג באופן כזה פטור** —

הוא, גר תושב שהרג בן מינו, **נהרג**.

וטעמו של רב חסדא הוא, לפי שדרך עלייה חמור הוא, שלא ניתנה עליו כפרה בגלות, ולכן גר תושב כוכבים נהרג בשגגה חמורה זו.

אך רבה חולק עליו, כי לדעתו דרך עליה קל הוא מדרך ירידה, וישראל פטור משום שהוא קרוב לאונס. [תוס']

ולכן, הקשה ואמר ליה רבה לרב חסדא: וכי לאו קל וחומר הוא —

ומה דרך ירידה, **דישראל גלי** — **איהו**, גר תושב, **נמי סני ליה בגלות**.

דרך עלייה, **דישראל פטור**, כיון שהוא קרוב לאונס, איך יתכן לומר שאיהו, גר תושב שהרג גר תושב, **נהרג**? (64)

אלא, אמר רבה, מה שאמרו בברייתא שנהרג, היינו ב"אומר מותר". שהיות ומעשהו הוא ביודעין, הרי אף שסבר שמותר, היה עליו לברר את הדין. וכיון שלא למד ולכן טעה, קרוב למזיד הוא. ובאופן כזה ישראל נפטור מגלות כיון שהיא לא מועילה לו לכפר עליו, ואילו גר תושב נהרג.

אמר ליה אביי לרבה: אם כן, שהעמדת את הברייתא ב"אומר מותר", אדרבא, צריך לפוטרו, שכן "אומר מותר" — **אנוס הוא!** ויפטר כמו ישראל, שאין צריך כפרת גלות כשאומר מותר. (65)

אמר ליה רבה: שאני אומר: "אומר מותר" — **קרוב למזיד הוא**.

חסדא נחשב קרוב למזיד.

אך ברמב"ן לעיל משמע, שרב חסדא סובר שגזירת הכתוב היא, שעל אף שהוא שוגג, הוא אינו גולה בדרך עלייה.

65. להלכה, כתב הרמב"ם (פ"י ממלכים ה"א): בן נח שידע שבא על אשת חבירו, וידע שהיא אשת חבירו, ולא ידע שהיא אסורה עליו, וכן אם הרג ולא ידע שאסור להרוג — הרי זה קרוב למזיד.

וכתב הכסף משנה שפסק כרבה, לפי שהוא

64. האור שמח (פ"ו מרוצח הי"ב) ביאר מחלוקתם, שסברת רבה היא כמו שכתב הרמב"ם, שנפילה מדרך עליה "אין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים, אלא כמו פלא הוא", ועיין לעיל הערה 4. ודעת רב חסדא, שדרך עליה קרובה למזיד, שאינה כדרך ירידה, כיון שבדרך ירידה היה הניזק צריך להשמר, וכיון שלא נזהר, הרי פשיעתו של הנהרג גם היא גרמה למיתתו. ואילו בדרך עליה לא היה על הניזק להזהר, ולכן ההורג נחשב קרוב למזיד. וכיאוור זה הוא כדרך הריטב"א, שלרב

וישראל פטור, דלעיל [ז ב] ממעטינן מ"בשגגה" פרט לאומר מותר, כי לא מספיק לו עונש גלות כדי להתכפר.

רב חסדא אמר: פטור אף מגלות, משום שלדעתו "אומר מותר", אנוס הוא.

איתיביה רבה לרב חסדא, מדברי הפסוק, שאמר הקב"ה לאבימלך כשלקח את שרה מאברהם: "הנך מת על האשה אשר לקחת". אף שהיה אבימלך בגדר "אומר מותר", כי חשב ששרה אחותו של אברהם היא, ולא אשתו.⁽⁶⁶⁾

ומוכיח רבה: **מאי לאו,** זה שאמר לו הקב"ה לאבימלך שהוא חייב מיתה, הכוונה היא שחייב מיתה **בידי אדם,** כדין בן נח.⁽⁶⁷⁾

ואזדו, רב חסדא ורבה שנחלקו כאן באוקימתא של הברייתא אם מדובר בדרך עליה או באומר מותר, הלכו לטעמייהו, לפי שנחלקו במקום אחר אם אומר מותר הוא קרוב למזיד או קרוב לאנוס.

דאיתמר: גר תושב שזרק אבן להרוג, וכסבור שהורג בה בהמה, ונמצא אדם.

או שהיה סבור שהורג כנעני, ונמצא גר תושב —

רבה אמר: חייב מיתה, כיון שהיה לו לעיין היטב במי פוגע, כי "אומר מותר" קרוב למזיד הוא, כיון שהיה לו ללמוד ולא למד. ואף זה, שלא בדק מי יהרג על ידו הרי הוא כמזיד. וגר תושב נהרג כשהוא קרוב למזיד.

בטראי.

ומה שכתב שם הרמב"ם, שאם טעה וחשב שהיא אשתו, דינו כשוגג ואינו נהרג, אף שרבה מדמה את הטועה בעיון באדם לטועה בדין — כי ההלכה כרבי יונתן במסקנא, שרק כשהיה לו ללמוד ולא למד נחשב כקרוב למזיד, ולא בהיה לו לעיין.

ואין לדמות מה שכתב הרמב"ם לגבי גלות (פ"ו ה"י) שנתכוון להרוג בהמה והרג אדם הוא קרוב למזיד, שדין זה עולה על הטועה בין שני גופים, שהוא קרוב למזיד כשסטה מאחד לשני. אך הטועה בעיון אינו כטועה בדין. ועיין בערוך **לנר באורך.** ועיין **באבי עזרי** [פ"ה ה"ד].

ורש"י בכריתות (ב ב) כתב כרב חסדא ואב"י, ש"אומר מותר" בכל דיני התורה נחשב כאנוס.

ותמה **הפרי מגדים** (יו"ד צ"ט) שסתר משנתו, שכתב בבבא מציעא (נו א) שגזבר הקדש אשר סבר שמותר להלוות מעות הקדש להרוויח להקדש, מעל, כי שגגה היא, ולא פטור כ"אומר מותר". ויש שחילקו בזה שלא טעה

ועקר כל גוף העבירה, אלא טעה בפרטי הדין שזו שגגה היא.

66. הקשה הגרעק"א, לפי שיטת תוס' (לעיל ז ב) שה"אומר מותר" בשאר מצוות, חוץ מרציחה, הרי הוא שוגג, אם כן, מה הקשה רבה מהאומר מותר באיסור אשת איש, והרי בן נח נהרג על שגגת שבע מצוות כמו שפירש רש"י.

אכן, כבר הובאה לעיל [הערה 62] דעת הרמב"ן שנחלק על רש"י, וסבר שברציחה החמירו יותר משאר מצוות. ומסתבר, שאף לרש"י לא הקלו בה יותר משאר המצוות, ולכן הקשה רבה, שאם נהרג ה"אומר מותר" כבעולת בעל של בן נח, דין הוא שגם ברציחה ב"אומר מותר", יהרג.

67. תמהו **רבים,** הרי בעת האזהרה עוד לא קרב אליה, ואיך סלקא דעתך שיתחייב מיתה בידי שמים? ואם אחרי האזהרה יקרב אליה, הרי הוא מזיד, ואיך הוכיח רבה מפרשה זו שה"אומר מותר" חייב.

ש"אומר מותר" אנוס הוא.

ודחינן: **התם, בדקא מהררי ליה עילויה,** שאמר לו הקב"ה שחייב מיתה מפני שלא למד, אף שאת המעשה עשה בתום לב, מחוסר ידיעה. וכדרשין בתשובת ה' לאבימלך: **"ועתה השב אשת האיש, כי נביא הוא"**.

שלאורה התשובה תמוהה, וכי דוקא **אשת** ט-ב **נביא הוא דתיהדר,** עליו להשיבה, ואם היתה אשה של אדם, **דלאו נביא** — לא תיהדר!?!
אלא ודאי, בא הכתוב ללמדנו **בדאמר רבי שמואל בר נחמני.**

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יותן: **הכי קאמר ליה הקב"ה לאבימלך:** **"ועתה, השב אשת האיש", מכל מקום, בין אם הוא נביא ובין הוא סתם אדם.**

ועל מה דקאמרת **"הגוי גם צדיק תהרוג?** **הלא הוא אמר לי אחותי היא"** וגומר — תשובתך היא, אברהם **נביא הוא,** וממך למד שעליו לענות לך תשובה מטעת, ששרה היא אחותו.

כי התבונן אברהם במה ששאלוהו אנשי אבימלך אודות אשתו כשבא לגרר, ותמה לעצמו:

הרי **אכסנאי** אורח **שבא לעיר** — על עסקי **אכילה שואלין אותו,** אם זקוק הוא לאכול

ואם **"אומר מותר"** אנוס הוא — למה יהרג?

ודוחה הגמרא את ראייתו של רבה: **לא!** מצד הדין היה פטור, שהרי אומר מותר הוא, והוא אנוס.

אלא שאמר לו שימות **בידי שמים**.⁽⁶⁸⁾

דיקא נמי שעל דיני שמים הזהירו, **דכתיב "מחטא לי",** ומשמעותו שהחטא רק כלפי שמים, ולא שעובר על דיני בני נח.

ומקשינן: **ולטעמיד,** האם נפרש כן גם מה שאמר יוסף לאשת פוטיפר, **"וחטאתי לאלהים",** שהכונה חטא היא **לאלהים ולא לאדם?** והרי אי אפשר לפרש כך, כי הרי אשת פוטיפר היתה אשת איש.

אלא, בהכרח, שבכל מקום החטא הוא אמנם לאלהים, אך **דינו מסור לאדם.**

הכא נמי, במעשה אבימלך, יתכן לפרש כי **דינו מסור לאדם.**

ונמצא שאין להוכיח מחיובו של אבימלך במיתה, אם חיובו הוא בדיני אדם או לא.

איתיביה אביי לרבה: הרי אבימלך חזר וטען לפני הקב"ה, **"הגוי גם צדיק תהרוג"**.

והניחה הגמרא עתה, שהקב"ה הודה לו. שהרי אמר לו **"גם אנכי ידעתי כי בתום לבבך עשית זאת"**. ואם כן נוכיח איפכא,

68. ואף שאנוס פטור גם בדיני שמים, ביאר הריטב"א שבבן נח גם אנוס חייב. ועוד, שבענינו של אבימלך היה גלוי לפני הקב"ה שהוא קרוב למזיד יותר מאומר מותר.

וביאר, שמשמעות הפסוק היא, שאמר לו הקב"ה שאילו היה בא עליה קודם, היה מתחייב מיתה בידי אדם, ואף שהיה **"אומר מותר"**. ועיין ערוך לנר.